

NHỮNG ĐÓNG GÓP NỔI BẬT CỦA ĐỒNG CHÍ CHÂU VĂN LIÊM ĐỐI VỚI CÁCH MẠNG VIỆT NAM (1927-1930)

TS ĐỖ THỊ THANH LOAN

*Trưởng Bộ môn Lịch sử Đảng Cộng sản Việt Nam, Khoa Lịch sử,
Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn, Đại học Quốc gia Hà Nội*

Ngày nhận:

23-11-2022

Ngày thẩm định, đánh giá:

7-2-2023

Ngày duyệt đăng:

13-2-2023

Tóm tắt: Châu Văn Liêm (1902 - 1930) là một trong những lãnh đạo tiền bối của cách mạng Việt Nam. Trong quá trình hoạt động, ông được trao giữ nhiều trọng trách quan trọng. Ở bất kỳ vị trí nào, Châu Văn Liêm đều có những cống hiến to lớn; trong đó phải kể đến việc tích cực phát triển Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên, thành lập An Nam Cộng sản Đảng, là một trong những người tham gia Hội nghị thành lập Đảng Cộng sản Việt Nam (mùa Xuân năm 1930) và xây dựng tổ chức Đảng ở Nam Kỳ. Ngày 4-6-1930, Châu Văn Liêm hy sinh anh dũng ở tuổi 28, khi đang đấu tranh trực diện với kẻ thù, để lại những dấu ấn không phai mờ trong tiến trình cách mạng Việt Nam những năm 1927-1930.

Từ khóa:

Châu Văn Liêm; Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên; An Nam Cộng sản Đảng; Đảng Cộng sản Việt Nam

1. Sớm hòa mình vào phong trào yêu nước

Châu Văn Liêm sinh ngày 29-6-1902, trong một gia đình có truyền thống Nho học, quê làng Thới Thạnh, huyện Ô Môn (nay là xã Thới Thạnh, huyện Thới Lai, thành phố Cần Thơ). Từ nhỏ, ông đã được học chữ Nho và chữ quốc ngữ. Năm 1922, sau khi thi đỗ bằng Thành chung, ông lên Sài Gòn nhập học Trường Sư phạm (École Normale d'Instituteurs). Năm 1924, sau khi tốt nghiệp Trường Sư phạm ở Sài Gòn, ông được phân công về dạy học, lần lượt ở Long Xuyên, Chợ Thủ (An Giang).

Châu Văn Liêm được hấp thụ tinh hoa văn hóa của cả phương Đông và phương Tây. Thuở nhỏ, ông được thừa hưởng truyền thống Nho học uyên thâm của gia đình. Lớn lên, ông lại sớm tiếp cận những kiến thức cơ bản về cuộc sống thường thức, những thành tựu văn hóa phương Tây trong nhà trường thực dân. Thêm nữa, ông cũng sớm hấp thụ những luồng tư tưởng cách mạng tiên bộ được truyền từ miền Bắc, miền Trung và từ nước ngoài vào, nhất là những tư tưởng canh tân, đổi mới đất nước đầu thế kỷ XX. Trên phong nền tư tưởng đó,

ông đã vượt ra khỏi khuôn khổ của một nhà giáo, hướng đến một mục đích cao cả hơn, đó là tích cực tham gia đấu tranh cách mạng nhằm mang lại cuộc sống tốt đẹp hơn cho nhân dân.

Những năm 1923 - 1926 là giai đoạn hoạt động cách mạng sôi nổi của Châu Văn Liêm.

Năm 1923, ngay từ khi còn là giáo sinh của trường Sư phạm, bất bình trước chủ trương của Nha học chính Pháp tại Sài Gòn, Châu Văn Liêm đã cùng một số bạn đồng môn tổ chức đấu tranh chống lại chủ trương của Nha học chính Pháp tại Sài Gòn buộc các sinh viên không tốt nghiệp làm phụ giáo. Trong thời gian dạy học ở Long Xuyên hay Chợ Thủ, ngoài các buổi lên lớp, thầy giáo Châu Văn Liêm còn mở lớp dạy chữ cho người nghèo, tuyên truyền giáo dục tri thức, thức tỉnh tinh thần yêu nước của nhân dân địa phương.

Năm 1926, nghe tin tang lễ của nhà yêu nước Phan Châu Trinh được tổ chức tại Sài Gòn, Châu Văn Liêm nhanh chóng vận động đồng nghiệp, cùng các em học sinh lập đoàn đại biểu lên Sài Gòn tham dự lễ tang. Trở về từ Sài Gòn, ông tiếp tục đứng ra tổ chức lễ truy điệu Phan Châu Trinh ở sân banh Mỹ Luông (An Giang), thu hút đông đảo quần chúng nhân dân, thanh niên, học sinh, giáo chức Mỹ Luông, Long Điền, Long Kiên tham dự. Buổi lễ truy điệu có ý nghĩa như là một cuộc tập hợp lực lượng, biểu dương tinh thần, ý chí của nhân dân địa phương.

Là một giáo viên giỏi, được người dân yêu mến gọi là thầy Châu Nhứt (có nghĩa là thầy Châu dạy lớp Nhất, cũng có nghĩa là thầy dạy giỏi nhất), ngoài thời gian dạy học, Châu Văn Liêm luôn tiên phong trong các phong trào cách mạng, đứng ra thành lập một số tổ chức yêu nước, cách mạng. Năm 1926, Châu Văn Liêm thành lập *Hội giáo viên, học sinh yêu nước* ở Long Xuyên. Hội sử dụng những tài liệu giảng dạy của trường Đông kinh Nghĩa thực để truyền bá tư tưởng yêu nước

cho hội viên, chống mê tín dị đoan, chống lại sự áp bức của địa chủ... Cùng năm, ông và một số người bạn đứng ra thành lập *Việt Nam phục quốc hội*¹ ở Cần Thơ. Tư tưởng chỉ đạo cho hoạt động của tổ chức này thể hiện qua những bài viết in trên báo *La Cloche Fêlée (Tiếng chuông rền)* và những bài diễn thuyết của nhà yêu nước Nguyễn An Ninh. Tiếp đó, ông và một số bạn bè hùn vốn mở tiệm thuốc Việt Hưng Đường ở Thới Lai, tổ chức một chiếc ghe đưa đón khách từ Ô Môn đi Thới Lai, Cờ Đỏ (thuộc Cần Thơ) vừa để lấy kinh phí hoạt động, vừa để bí mật chấp nối, liên lạc với những người có tâm huyết; đồng thời, chuyển giao, phổ biến các tài liệu cổ động lòng yêu nước cho nhân dân địa phương.

Để tuyên truyền tinh thần yêu nước đến với dân chúng, Châu Văn Liêm còn sáng tác thơ ca để truyền tải lý tưởng yêu nước đến với dân chúng. Trong những tác phẩm của mình, ông không chỉ đặt trọn niềm tin vào những người trẻ tuổi - những người có đủ sức vóc, tài trí tiến hành sự nghiệp cứu nước cứu dân, mà còn khơi dậy ở họ lòng yêu nước, khích lệ họ đấu tranh. Ông viết:

“Thanh niên là rường cột nước nhà,
Bắc - Trung - Nam con một nhà.
Tổ tiên ta giống Tiên, Rồng,
Dân Việt Nam phải yêu nước Việt Nam...”²

2. Tích cực phát triển hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên và thành lập An Nam Cộng sản Đảng

Cuối năm 1927, Châu Văn Liêm và Ung Văn Khiêm được Nguyễn Ngọc Ba³ kết nạp vào Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên. Đây là cột mốc quan trọng trong cuộc đời hoạt động cách mạng của ông. Từ khi trở thành hội viên của Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên, Châu Văn Liêm đã toàn tâm toàn ý, tích cực tham gia phát triển Hội.

Ông đã có nhiều đóng góp quan trọng trong việc phát triển tổ chức Hội Việt Nam Cách mạng

Thanh niên ở Long Xuyên. Đầu năm 1928, Châu Văn Liêm vận động, kết nạp thêm hai hội viên là Bùi Trung Phẩm và Lâm Văn Cẩn, lập nên Chi hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên đầu tiên ở Long Xuyên do ông làm Bí thư. Ngay khi thành lập chi bộ, Châu Văn Liêm cùng các hội viên tích cực vận động quần chúng tổ chức các hội công khai như Hội Thể thao, Hội Nông dân, Hội Thọ mộc, Hội Thọ dệt, Hội Cạo gió... Qua các hội này, Chi bộ Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên ở Long Xuyên đã giáo dục, kết nạp được thêm nhiều thanh niên vào Hội. Trên cơ sở đó, tháng 2-1928, Tỉnh bộ Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên ở Long Xuyên được thành lập, do Châu Văn Liêm làm Bí thư Tỉnh bộ. Châu Văn Liêm đã lựa chọn hiệu may Mỹ Quang⁴ làm nơi liên lạc, giao cho Nguyễn Văn Cung mở các lớp huấn luyện tại Long Xuyên - Chợ Mới theo tinh thần nội dung cuốn *Đường Kách mệnh* của Nguyễn Ái Quốc.

Để chuyên tâm hoạt động cách mạng, cuối năm 1928, Châu Văn Liêm xin nghỉ dạy học ở Chợ Thủ, sang Sa Đéc (nay thuộc tỉnh Đồng Tháp) cùng một số bạn bè mở *Sa Đéc học đường*. *Sa Đéc học đường* vừa là trường học vừa là cơ sở hoạt động cách mạng, được coi như là một “Đông kinh Nghĩa thực kiều mới” ở miền Nam⁵.

Đến đầu năm 1929, Kỳ bộ Việt Nam Cách mạng Thanh niên Nam Kỳ có ba tỉnh bộ lớn (Sài Gòn, Mỹ Tho, Cần Thơ) và các tỉnh bộ: Long Xuyên, Sa Đéc, Gò Công, Vĩnh Long, Trà Vinh, Bến Tre với 19 chi bộ và 12 tổ chức quần chúng của các tỉnh⁶. Tháng 3-1929, thực hiện chủ trương của Tổng hội, Đại hội đại biểu Kỳ bộ Việt Nam Cách mạng Thanh niên Nam Kỳ tổ chức tại một địa điểm ở Chợ Lớn, bầu ra Ban Chấp hành mới của Kỳ bộ do Phạm Văn Đồng (bí danh Nam) làm Bí thư.

Sau một thời gian hoạt động, Châu Văn Liêm rơi vào tầm ngắm của mật thám Pháp; vì thế,

được sự đồng ý của tổ chức, tháng 2-1929, ông rời *Sa Đéc học đường* lên hoạt động tại Sài Gòn. Ông được bầu bổ sung vào Ban Thường vụ Kỳ bộ Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên ở Nam Kỳ (lấy bí danh là Việt). Với tư cách là Ủy viên Ban Thường vụ Kỳ bộ Nam Kỳ, Châu Văn Liêm trở thành một trong ba đại biểu của Kỳ bộ Nam Kỳ được cử đi dự Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ nhất của Hội.

Tháng 5-1929, Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ nhất Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên diễn ra tại Hương Cảng (Trung Quốc) với sự tham gia của 3 ủy viên Trung ương bộ⁷, 4 đại biểu Kỳ bộ Bắc Kỳ⁸, 4 đại biểu Kỳ bộ Trung Kỳ⁹, 3 đại biểu Kỳ bộ Nam Kỳ¹⁰ và 1 đại biểu ở Xiêm¹¹. Tại Đại hội, sau khi phân tích tình hình và nhiệm vụ cách mạng, Trường đoàn đại biểu Kỳ bộ Bắc Kỳ đã chỉ rõ về yêu cầu cần có một chính đảng để lãnh đạo phong trào cách mạng, đưa ra đề nghị thành lập Đảng Cộng sản nhưng không được Đại hội thông qua. Sau khi Đoàn đại biểu Kỳ bộ Bắc Kỳ bỏ Đại hội ra về, các thành viên ở lại vẫn tiếp tục chương trình đại hội, bầu ra Hội Trung ương Chấp ủy. Đại hội đã thảo luận, thông qua Tuyên ngôn; Chính cương; Điều lệ và các quyết nghị của Đại hội về vấn đề tổ chức Đảng Cộng sản, chỉnh đốn nội bộ, huấn luyện, tuyên truyền kinh tế, ngoại giao, thừa nhận chương trình, luận cương về vấn đề cách mạng vận động ở các thuộc địa do Quốc tế Cộng sản ban hành tại Đại hội lần thứ VI, về tên của Hội..., về thư gửi chào Quốc tế Cộng sản¹².

Tại Đại hội, Châu Văn Liêm được bầu là Ủy viên Trung ương Chấp ủy. Ông kiên trì quan điểm phải sớm thành lập Đảng Cộng sản vì thời cơ đã chín muồi và Đảng phải là tổ chức chung của cả nước. Nhất quán với mục tiêu đó, Châu Văn Liêm đã nỗ lực thuyết phục, vận động những người đồng chí hướng. Là

người tham dự Đại hội với tư cách là Bí thư Kỳ bộ Nam Kỳ, Phạm Văn Đồng đã đánh giá cao hoạt động của Châu Văn Liêm thời gian này, cho rằng đó là một con người đầy nhiệt huyết, đấu tranh không khoan nhượng cho một Đảng thống nhất trong cả nước, song luôn có tình, có lý¹³.

Đại hội lần thứ nhất Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên không tán thành việc tổ chức ngay Đảng Cộng sản, nhưng do yêu cầu bức thiết của tình hình thực tế, các hội viên ở Bắc Kỳ đã thành lập Đông Dương Cộng sản Đảng¹⁴. Trung ương Chấp ủy Thanh niên đã thành lập ra Hội trừ bị tổ chức Đảng Cộng sản để “nhặt những người thật giác ngộ, thật cương quyết, thật có tư cách đảng viên cộng sản mà tổ chức vào Hội... Có định 24 điều kế hoạch, định cuối năm sau thì thành lập chính thức Đảng cộng sản”¹⁵. Đến ngày 28-7-1929, Lê Hồng Sơn, Lê Duy Điểm đại diện cho Thường vụ Hội Trung ương Chấp hành ủy nhiệm đã thông báo cho các đồng chí trên cả ba kỳ chủ trương “phải tức khắc thành lập một Đảng cộng sản tên gọi là Đảng Cộng sản Đông Dương”¹⁶; tuy nhiên, trong quá trình thực hiện nhiệm vụ, nhiều đồng chí đã bị mật thám Pháp giặc bắt.

Châu Văn Liêm không chỉ có công lớn trong quá trình phát triển Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên ở Nam Kỳ, mà khi Hội có sự chia rẽ, một mặt ông tìm cách liên lạc với Đông Dương Cộng sản Đảng để tiến tới hợp nhất xây dựng một Đảng Cộng sản ở Đông Dương; mặt khác, tích cực xây dựng An Nam Cộng sản Đảng. Với tư cách là Ủy viên Hội Trung ương Chấp ủy, Châu Văn Liêm đã cùng một số cốt cán tìm gặp Trần Tư Chính (Bàng Thống), đại diện của Đông Dương Cộng sản Đảng tại Sài Gòn để bàn việc thống nhất thành lập một Đảng Cộng sản, nhưng việc bàn bạc không thành.

Là người chủ trương xây dựng một tổ chức đảng thống nhất trên cả nước, sau sự việc hiệp thương thống nhất với Đông Dương Cộng sản Đảng không thành, đầu tháng 8-1929, Châu Văn Liêm đã tổ chức một cuộc họp tại nhà riêng trên đường Hamelin¹⁷, quyết định sẽ lựa chọn những đồng chí ưu tú trong Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên để tổ chức các chi bộ An Nam Cộng sản Đảng. Được sự nhất trí của các thành viên, Châu Văn Liêm đã triệu tập hội nghị gồm các đại biểu chọn lọc và đại biểu chỉ định tại các địa phương, họp tại *Phong Cảnh khách lầu* nằm ở góc đường Bonard - Filippini¹⁸, tuyên bố cải tổ Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên thành An Nam Cộng sản Đảng, công nhận các đại biểu tham dự Hội nghị là đảng viên của An Nam Cộng sản Đảng, giao nhiệm vụ cho họ về các tỉnh lựa chọn trong Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên những phần tử trung kiên để kết nạp và thành lập các chi bộ An Nam Cộng sản Đảng¹⁹.

Sau sự kiện này, tháng 8-1929, Châu Văn Liêm sang Hương Cảng (Trung Quốc), cùng với Hồ Tùng Mậu, Lê Hồng Sơn, Lê Duy Điểm... thành lập một Chi bộ đặc biệt của An Nam Cộng sản Đảng. Chi bộ đặc biệt phụ trách xuất bản tờ báo “Đỏ” để tuyên truyền và chủ trì nội san lý luận lấy tên là “Bônsovích” nhằm đối đáp lại những lý luận của Đông Dương Cộng sản Đảng²⁰. Trong thời gian ở Hương Cảng, Châu Văn Liêm (bí danh Việt) cùng với Hồ Tùng Mậu (bí danh Lương) liên tiếp gửi hai bức thư²¹ tới các đồng chí “cộng sản ở Bắc Kỳ” (Đông Dương Cộng sản Đảng) tha thiết kêu gọi nhanh chóng thành lập ở Đông Dương “một Đảng Cộng sản chính thức và thống nhất”²².

Tháng 11-1929, sau khi về Sài Gòn, Châu Văn Liêm và các đồng chí của mình đã thành lập ra *Ban Lâm thời chỉ đạo* các chi bộ An Nam Cộng sản do ông làm Bí thư. Tuy nhiên, do Đông

Dương Cộng sản Đảng tuyên bố một cách kiên quyết chỉ liên hệ với tổ chức của Đảng mà không liên hệ với cá nhân, nên việc thành lập một tổ chức tương xứng với Đông Dương Cộng sản Đảng trở nên bức thiết. Nhận được sự chỉ đạo của Chi bộ đặc biệt ở Hương Cảng, Châu Văn Liêm và các đồng chí của mình đã tổ chức cuộc họp để cải tổ *Ban Lâm thời chỉ đạo* thành *Ban Chấp hành Trung ương An Nam Cộng sản Đảng* (Bí thư là Châu Văn Liêm). Bản Báo cáo chính thức của Ban Chấp hành Trung ương An Nam Cộng sản Đảng đề ngày 15-11-1929 đã thể hiện đầy đủ đường lối chính trị của đảng.

Việc hình thành một Ban Chấp hành Trung ương, có đường lối chính trị rõ ràng chính là chỉ dấu cho thấy sự hình thành toàn vẹn, đầy đủ của An Nam Cộng sản Đảng với tư cách là một tổ chức chính trị có thể đảm đương sứ mệnh của mình. Và quá trình tiến tới thành lập An Nam Cộng sản Đảng có sự nỗ lực không ngừng nghỉ của nhà hoạt động cách mạng Châu Văn Liêm. Kể từ sau ngày 15-11-1929, Châu Văn Liêm chính thức trở thành lãnh tụ cao nhất của An Nam Cộng sản Đảng, một trong ba tổ chức tiền thân của Đảng Cộng sản Việt Nam. Với tư cách là Bí thư Ban Chấp hành An Nam Cộng sản Đảng, Châu Văn Liêm đã lãnh đạo xây dựng được một hệ thống tổ chức vững mạnh và rộng khắp các tỉnh Nam Kỳ, thành lập được Tổng công Hội Nam Kỳ gồm nhiều công hội xí nghiệp, công hội thợ thủ công. Ông đã tích cực tổ chức tuyên truyền chủ nghĩa Mác - Lênin trong công nhân, nông dân, phát động chống khủng bố, chống chiến tranh đế quốc, ủng hộ Liên Xô và lãnh đạo nhiều cuộc đấu tranh ở Nam Kỳ. Riêng tại Sài Gòn, dưới sự lãnh đạo của Châu Văn Liêm, chỉ trong một thời gian ngắn, An Nam Cộng sản Đảng đã có chi bộ hoặc cơ sở tại nhà máy đóng tàu Ba Son, Đập xe lửa Dĩ An, hãng dầu nhà Bè, hãng rượu Bình Tây, hãng buôn Charner, hãng

xây cất Brossarad - Maupin, Nhà đèn chợ Rẫy, hãng Faxi và trong đội ngũ những người thợ may, những người làm nghề xe kéo²³.

3. Tham gia thành lập Đảng Cộng sản Việt Nam và góp phần xây dựng tổ chức Đảng ở Nam Kỳ

Đến cuối năm 1929, Đông Dương Cộng sản Đảng và An Nam Cộng sản Đảng có sự tranh chấp ảnh hưởng trong quần chúng, bài xích lẫn nhau; mỗi tổ chức đều muốn tự đứng ra thống nhất các tổ chức cộng sản, Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên không còn cơ sở tồn tại. Nhận được tin đó, Nguyễn Ái Quốc từ Xiêm (Thái Lan) đến Trung Quốc, triệu tập đại biểu của Đông Dương Cộng sản Đảng và An Nam Cộng sản Đảng để tiến tới thành lập Đảng Cộng sản Việt Nam. Hội nghị bắt đầu họp từ ngày 6-1-1930²⁴ tại Hương Cảng (Trung Quốc), có sự tham dự của hai đại biểu Đông Dương Cộng sản Đảng là Trịnh Đình Cửu và Nguyễn Đức Cảnh, hai đại biểu của An Nam Cộng sản Đảng là Châu Văn Liêm và Nguyễn Thiệu²⁵. Với tư cách là Bí thư của An Nam Cộng sản Đảng, Châu Văn Liêm là một trong 2 thành viên đại diện của An Nam Cộng sản Đảng được tham dự Hội nghị.

Hội nghị đã đi đến thống nhất thành lập Đảng Cộng sản Việt Nam, thông qua *Chánh cương vắn tắt của Đảng*, *Sách lược vắn tắt của Đảng*, *Chương trình tóm tắt của Đảng* và *Điều lệ vắn tắt của Đảng Cộng sản Việt Nam* do Nguyễn Ái Quốc soạn thảo. Luôn cố vũ cho quan điểm thống nhất các tổ chức thành một Đảng Cộng sản, Châu Văn Liêm đã nhất trí với chủ trương hợp nhất các tổ chức tiến tới thành lập Đảng Cộng sản Việt Nam, có những đóng góp về trí tuệ trong quá trình hoàn thiện những văn kiện quan trọng được thông qua tại Hội nghị. Tại Hội nghị, Châu Văn Liêm và Nguyễn Thiệu được giao nhiệm vụ phụ trách công tác của Đảng ở Nam Kỳ.

Bế mạc Hội nghị trở về nước, Châu Văn Liêm đã cùng với các đồng chí của mình tích cực tiến hành hợp nhất các tổ chức cộng sản ở Nam Kỳ, trực tiếp lãnh đạo phong trào cách mạng tại Gia Định - Chợ Lớn. Châu Văn Liêm cùng với Nguyễn Thiệu khẩn trương tiến hành hợp nhất các tổ chức cộng sản từ Nha Trang tới Cà Mau, xúc tiến thành lập Ban Lâm thời chấp ủy Đảng Cộng sản Việt Nam ở Nam Kỳ. Hai ông đã gặp Ban Chấp hành Trung ương của An Nam Cộng sản Đảng và đại diện của Đông Dương Cộng sản Đảng ở Nam Kỳ bàn việc thành lập tổ chức của Đảng Cộng sản Việt Nam. Các thành viên thấy rõ yêu cầu trước mắt là phải thành lập ngay Ban lâm thời chấp ủy của Đảng Cộng sản Việt Nam ở Nam Kỳ, gồm các đại biểu của các nhóm cộng sản đề xúc tiến việc hợp nhất từ cấp tỉnh đến các chi bộ cơ sở và các đoàn thể quần chúng. Cuối tháng 2-1930, Châu Văn Liêm cùng đại biểu các nhóm cộng sản ở Nam Kỳ tổ chức cuộc họp thành lập Ban lâm thời chấp ủy của Đảng Cộng sản Việt Nam ở Nam Kỳ, bầu Ngô Gia Tự (đại diện cho Đông Dương Cộng sản Đảng) làm Bí thư. Châu Văn Liêm tự nguyện xin đi “vô sản hóa”, sau đó nhận sự phân công của tổ chức về làm Bí thư Tỉnh ủy lâm thời Chợ Lớn. Ngày 24-2-1930, Châu Văn Liêm và Nguyễn Thiệu (từng tham dự Hội nghị thành lập Đảng) và hai ủy viên Ban Chấp hành Trung ương lâm thời Đảng Cộng sản Việt Nam Hạ Bá Cang (Hoàng Quốc Việt), Phạm Hữu Lầu cùng Bí thư lâm thời chấp ủy của Đảng Cộng sản Việt Nam ở Nam Kỳ Ngô Gia Tự tổ chức hội nghị, chấp nhận sự gia nhập của Đông Dương Cộng sản Liên đoàn vào Đảng Cộng sản Việt Nam. Hội nghị đồng ý để Đông Dương Cộng sản Liên đoàn cử một đại biểu tham gia chấp ủy lâm thời của Đảng Cộng sản Việt Nam ở Nam Kỳ²⁶.

Ngày 4-6-1930, Châu Văn Liêm trực tiếp lãnh đạo cuộc biểu tình của hàng ngàn người

(chủ yếu là nông dân) từ Đức Hòa lên Chợ Lớn đòi thực dân Pháp giảm thuế, chống đàn áp, bắt bớ khi người dân đưa yêu sách... Đây là cuộc biểu tình kéo dài từ 7 giờ sáng tới 23 giờ đêm, được chuẩn bị chu đáo từ trước, được bảo mật cao và có số lượng người tham gia đông đảo nhất ở Nam Bộ so với những cuộc biểu tình trước đó. Tại cuộc biểu tình, Châu Văn Liêm đã trình bày các yêu sách của dân chúng bằng tiếng Pháp. Lính Pháp kéo tới đàn áp, bắn thẳng vào người chỉ huy đoàn biểu tình. Châu Văn Liêm đã ngã xuống khi đang ở vào độ tuổi thanh xuân đẹp nhất của đời người.

Sinh ra, lớn lên ở một địa phương giàu truyền thống đấu tranh, tiếp thu, hấp thụ những tinh hoa văn hóa phương Đông và phương Tây, người thanh niên yêu nước Châu Văn Liêm đã lấy đầu tranh cách mạng làm lý tưởng sống và phấn đấu trọn đời cho lý tưởng cao cả đó.

Hiểu sâu sắc nỗi thống khổ của người dân xứ thuộc địa, Châu Văn Liêm đã tận tâm, tận lực cống hiến cho phong trào đấu tranh giải phóng dân tộc, miệt mài gieo những hạt mầm cách mạng. Những năm 1927-1930 được coi là giai đoạn hoạt động mang tính bước ngoặt trong toàn bộ cuộc đời đấu tranh cách mạng của Châu Văn Liêm. Ông là một trong những người đặt những nền móng đầu tiên góp phần thành lập nên Đảng Cộng sản Việt Nam vào đầu năm 1930 - tổ chức lãnh đạo mọi thắng lợi của cách mạng Việt Nam.

Tràn đầy nhiệt huyết và ý chí cách mạng, Châu Văn Liêm đã sống một cuộc đời tuy ngắn ngủi song trọn vẹn, sôi nổi, đầy ý nghĩa. Tiếp bước trên con đường cách mạng mà ông đã từng đi, phát huy tinh thần và phẩm cách Châu Văn Liêm, những người đồng chí của ông đã làm nên lịch sử, hoàn thành nguyện vọng và ý chí của ông như một sự đáp đền đầy đủ, vẹn tròn nhất. Trên tinh thần “uống nước nhớ nguồn” và trong

sự tiếp nối ấy, các thế hệ Việt Nam hôm nay vẫn đang từng ngày hiện thực hóa khát vọng của Châu Văn Liêm về một đất nước độc lập, một xã hội tự do, dân chủ, bình đẳng, bác ái.

1. Đinh Trần Dương: *Vai trò lịch sử của Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên*, Nxb CTQG, H, 2015, tr. 101. Tuy nhiên, về tên gọi tổ chức này, hiện còn một số ý kiến khác nhau, có nghiên cứu gọi tổ chức này là “Đảng Việt Nam Cách mạng Phục quốc” (Lê Minh Quốc: *Danh nhân cách mạng Việt Nam*, Tập 6, Nxb Trẻ thành phố Hồ Chí Minh, 2009); có nghiên cứu lại gọi là “Việt Nam Phục quốc Đảng” (Vũ Lân - Phương Hạnh: *Châu Văn Liêm cuộc đời và sự nghiệp*, Nxb CTQG, H, 1995)

2, 5, 13. Vũ Lân - Phương Hạnh: *Châu Văn Liêm cuộc đời và sự nghiệp*, Nxb CTQG, H, 1995, tr. 22, 24, 28

3. Nguyễn Ngọc Ba là hội viên của Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên, sau khi hoàn thành khóa học tại Quảng Châu, Trung Quốc năm 1926, được phái về Việt Nam để xây dựng cơ sở trong nước

4. Nay là căn nhà số 14 đường Phạm Hồng Thái, phường Mỹ Long, thành phố Long Xuyên, tỉnh An Giang

6. Nguyễn Thành: *Việt Nam Thanh niên cách mạng đồng chí Hội*, Nxb Thông tin Lý luận, H, 1985, tr. 215

7. Gồm các đồng chí: Lê Hồng Sơn, Lê Duy Điểm, Lâm Đức Thụ

8. Gồm: Ngô Gia Tự, Trần Văn Cung, Nguyễn Tuân, Dương Hạc Đỉnh

9. Nguyễn Sĩ Sách, Nguyễn Thiệu, Trương Quang Trọng, Võ Mai

10. Phạm Văn Đồng, Châu Văn Liêm, Trần Văn Phông.

11. Võ Tông (theo: Viện Lịch sử Đảng - Học viện Chính trị Quốc gia Hồ Chí Minh: *Lịch sử Đảng Cộng sản Việt Nam*, Nxb. CTQG-ST, H, 2018, T.1 (1930-1954), quyển 1 (1930-1945), tr. 101)

12, 15, 16, 21. Đảng Cộng sản Việt Nam: *Văn kiện Đảng Toàn tập*, Nxb CTQG, H, 1998, T. 1, tr. 96-135, 137-138, 139, 547

14. Sau khi tuyên bố rút khỏi Đại hội đại biểu toàn quốc của Hội Việt Nam Cách mạng Thanh niên, Đoàn đại biểu Bắc Kỳ trở về nước cùng với chi bộ cộng sản đầu tiên (thành lập tháng 3-1929) xúc tiến việc thành lập một Đảng Cộng sản. Ngày 17-6-1929, tại số nhà 312 phố Khâm Thiên, Hà Nội, hơn 20 đại biểu các tổ chức cộng sản ở các tỉnh Bắc Kỳ đã họp và đi đến quyết định thành lập Đông Dương Cộng sản Đảng

17. Nay là đường Lê Thị Hồng Gấm, Quận 1, Thành phố Hồ Chí Minh

18. Nay là góc đường Lê Lợi - Nguyễn Trung Trực, Quận 1, Thành phố Hồ Chí Minh

19, 23, 26. Viện Lịch sử Đảng - Học viện Chính trị Quốc gia Hồ Chí Minh: *Lịch sử Đảng Cộng sản Việt Nam*, Nxb. CTQG ST, H, 2018, T.1 (1930-1954), quyển 1 (1930-1945), tr. 125, 125, 167-168

20. Nguyễn Thiệu: Một ít tài liệu về công cuộc họp nhất các tổ chức cộng sản đầu tiên và vai trò của đồng chí Nguyễn Ái Quốc, Tạp chí *Nghiên cứu lịch sử*, số 59/1964, tr. 4

21. Một thư đề ngày 12-9-1929 và một thư đề ngày 29-9-1929, được in trong: Đảng Cộng sản Việt Nam: *Văn kiện Đảng Toàn tập*, Sdd, T. 1, tr. 547-550

24. Đến ngày 8-2-1930, các đại biểu về Việt Nam (theo Báo cáo gửi Quốc tế Cộng sản, ngày 18-2-1930 của Nguyễn Ái Quốc, Đảng Cộng sản Việt Nam: *Văn kiện Đảng Toàn tập*, Nxb CTQG, H, 1998, T. 1, tr. 20)

25. Về thành phần tham dự Hội nghị thành lập Đảng Cộng sản Việt Nam, cho đến nay, nhiều nghiên cứu đều thống nhất quan điểm như trên. Tuy nhiên, một số nghiên cứu khác còn đưa thêm thông tin về sự có mặt của Hồ Tùng Mậu và Lê Hồng Sơn tại Hội nghị. Về việc tại sao Nguyễn Ái Quốc không triệu tập đại biểu của Đông Dương Cộng sản Liên đoàn, các tác giả biên soạn cuốn *Lịch sử Đảng Cộng sản Việt Nam* cho rằng, do chưa nhận được tin Đông Dương Cộng sản Liên đoàn được thành lập, nên Nguyễn Ái Quốc không triệu tập tổ chức này dự Hội nghị (Viện Lịch sử Đảng - Học viện Chính trị Quốc gia Hồ Chí Minh: *Lịch sử Đảng Cộng sản Việt Nam*, tập 1 (1930-1954), quyển 1 (1930-1945), Sdd, tr. 137.